

УДК 7.071.2:78.087.681:929

Цитування:

Щербій С. О. Метри українського дитячого хорового мистецтва: Елеонора Виноградова (з нагоди 90-ї річниці народження). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 3. С. 250-255.

Щербій Світлана Олександрівна,
аспірант Навчально-наукового
інституту мистецтв
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7859-1918>
svalsh979@gmail.com

Shcherbii S. (2021). Meters of Ukrainian children's choral art: Eleonora Vinogradova (on the occasion of the 90th anniversary). *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 250-255 [in Ukrainian].

МЕТРИ УКРАЇНСЬКОГО ДИТЯЧОГО ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА: ЕЛЕОНОРА ВИНОГРАДОВА (З НАГОДИ 90-Ї РІЧНИЦІ НАРОДЖЕННЯ)

Мета роботи. Проаналізувати творчу діяльність видатної представниці національної хорової культури Елеонори Виноградової. Обґрунтувати важливе значення особистості хорового диригента та її вплив на становлення сучасного дитячого хорового виконавства. Окреслити багатоаспектну діяльність Е. Виноградової як хорового диригента, педагога, музично-громадської діячки в контексті діяльного універсалізму. Осягнути те, що життєпис творчої особистості постає виразником найтипівіших ознак епохи, її основних ідеалів і є певним відображенням історичних та соціально-культурних подій. **Методологія дослідження.** Особливості біографічного підходу дозволяють дослідити життєпис митця як спосіб реконструкції культурно-історичного концепту. Здійснюється системно-хронологічний підхід. **Наукова новизна** полягає в доцільності дослідження та поповненні нових фактів життєпису Е. Виноградової під кутом зору розвитку хорової культури. Здійснено спробу вперше відтворити сповнений самовідданої праці творчий шлях мисткині з усвідомленням сутнісної характеристики певного історичного періоду, його культури. **Висновки.** За матеріалами архівних документів та інших інформаційних джерел, проаналізований процес формування та становлення професійних засад, а також стилістичних ознак творчої діяльності Е. Виноградової. Визначено провідну сферу творчої діяльності, а саме діяльність хорового диригента. Наголошено, що видатний хоровий диригент і педагог, представник Київської диригентсько-хорової школи Елеонора Виноградова є активним співучасником українського мистецького життя з високим професійним потенціалом. Доведено високий культуротворчий потенціал універсальної творчої особистості диригента-педагога в процесах формування та розвитку національної музичної культури.

Ключові слова: українська культура, дитяче хорове виконавство, творча діяльність, диригент, Елеонора Виноградова.

Shcherbii Svitlana, Graduate Student, Educational and Scientific Institute of Arts SHEI "Prekarpathian National University named after Vasyl Stefanyk"

Meters of Ukrainian children's choral art: Eleonora Vinogradova (on the occasion of the 90th anniversary)

The purpose of the article is to analyze the creative activity of the outstanding representative of the national choral culture Eleonora Vinogradova. To substantiate the importance of the choral conductor's personality and its influence on the formation of modern children's choral performance. To outline the multifaceted activity of E. Vinogradova as a choral conductor, teacher, music, and public figure in the context of active universalism. Understand that the biography of a creative person is an expression of the most typical features of the era, its basic ideas, and is a reflection of historical and socio-cultural events. **Methodology.** Features of the biographical approach allow us to explore the artist's biography as a way of reconstructing the cultural-historical concept. A systematic chronological approach is being implemented. **The scientific novelty** lies in the expediency of research and replenishment of new facts of E. Vinogradova's biography from the point of view of the development of choral culture. An attempt was made to recreate for the first time, full of selfless work, the creative path of the artist with an awareness of the essential characteristics of a particular historical period, its culture. **Conclusions.** According to archival documents and other information sources, the process of formation and formation of professional principles, as well as stylistic features of E. Vinogradova's creative activity is analyzed. The leading sphere of creative activity is defined, namely, the activity of the choral conductor. It is emphasized that the outstanding choral conductor and teacher, the representative of the Kyiv conducting and choral school Eleonora Vinogradova is an active participant of the Ukrainian artistic life with high professional potential. The high cultural potential of the universal creative personality of the conductor-teacher in the processes of formation and development of the national musical culture is proved.

Keyword: Ukrainian culture, children's choral performance, creative activity, conductor, Eleonora Vinogradova.

Актуальність теми дослідження. З позиції новітнього часу важливо оцінювати діяльність провідних хормейстерів, які упродовж свого творчого шляху мали певний вплив на становлення та розвиток хорової культури в майбутньому. Оскільки 60-80-ті роки ХХ ст. вважалися певним епіцентром поштовху трансформації цінностей музичної культури, який відбувся в національній культурі. Видатним майстром навчання дитячого хорового співу другої половини ХХ століття була Елеонора Олексіївна Виноградова. Вона послідовно і цілеспрямовано відстоювала високий професіоналізм і відданість своєму покликанню. За словами Л. Долинської, «хоровий спів виступає найбільш природною формою дитячої творчості та найбільш повним віддзеркаленням ціннісних системи дитячого образу світу» [5]. Запропонований аналіз життєтворчості Е. Виноградової та характеристика соціокультурного ареалу, в якому вона реалізовувалася, сприятиме осмисленню феномену митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У монографії А. Лашенка, постать Елеонори Виноградової згадано в контексті аналізу київської хорової школи [7, 84]. У дослідженнях І. Сікорської творчість диригентки розглядається в контексті особливостей співпраці композитора Б. Фільц та дитячого хору [13]. Аналізуючи українсько-латвійські музичні зв'язки, Б. Фільц у своїх публікаціях виокремила важливість клубу «Тоніки», який очолювала Е. Виноградова, в обміні музичним досвідом та репертуаром [14]. Л. Ороновська згадує Е. Виноградову в контексті динамічного розвитку дитячого хорового виконавства [11]. У дисертації П. Ковалика висвітлено найхарактерніші риси творчої діяльності диригентсько-хорового класу [8, 18]. Публікації О. Бенч дають найбільш повне уявлення про масштаб її діяльності [1, 3]. Однак, з часом постає необхідність розширити коло фактологічних джерел, що зумовлює актуальність та наукову новизну статті.

Мета дослідження. Висвітлити мистецький шлях Елеонори Виноградової та здійснити всебічний аналіз мистецької діяльності в аспекті виявлення різних векторів творчості талановитого митця: її виконавського доробку, музично-громадської роботи та педагогічних настанов.

Виклад основного матеріалу. Елеонора Виноградова – хоровий диригент, педагог, громадський діяч, організатор дитячого музичного руху в Україні кінця ХХ початку ХІ століття, видатна постать в українській музичній культурі. Її метод і музично-педагогічний досвід успішно інтегрувався на

Батьківщині та за її межами. Невтомна подвижницька праця Виноградової на ниві рідної музично-хорової культури як художнього керівника капели хлопчиків та юнаків «Дзвіночок», «Любисток», хору хлопчиків та юнаків КССМШ-інтернату імені М. В. Лисенка та дитячого хору «Київський Кантус» добре відома серед музичної громадськості. Визнання та слава прийшла до неї за життя: заслужений діяч мистецтв України, відмінниця народної освіти УРСР, нагороджена медаллю «В пам'ять 1500-ліття Києва», професор НМАУ ім. П. І. Чайковського.

Народилася Елеонора Виноградова 16 листопада 1931 року у м. Грозний. Любов до хорового співу прийшла ще у ранньому дитинстві через безпосередню участь у хорах і багатий слуховий досвід. Мати Елеонори Олексіївни – Віра Романівна була активною учасницею хорових колективів, мала чудовий голос і музичний слух. Батько – Олексій Миколайович – військовий, член спілки журналістів. Сім'я часто переїздила на інше місце проживання. Скрізь, де б не жила родина (Грозний, Сухумі, Тбілісі, Магаданська область), мати завжди знаходила хор і з донькою відвідувала усі репетиції й концерти. Відтоді жага до співу не залишала ніколи. Основними факторами у формуванні особистості митця стали її вроджені індивідуальні здібності, сімейні традиції домашнього музикування, літературні читання та декламування поезії, а також природне соціокультурне середовище.

Через постійні переїзди батьків Елеонора Олексіївна не змогла закінчити музичної школи, тому й не наважилася вступати до музичного закладу. Але і в Московському текстильному інституті вона провчилася тільки один рік. Жага до хорового мистецтва перемогла. Елеонора Олексіївна вступила до музичного училища ім. Гнесіних на диригентсько-хоровий факультет в класі досвідченого педагога В. І. Краснощокова, який певною мірою відіграв значну роль у подальшому становленні диригентсько-хорової майстерності фахівця. У 1958 році Е. Виноградова поступила навчатися до Київської державної консерваторії імені П. І. Чайковського в клас Елеонори Скрипчинської, після закінчення якої її запросили очолити хор музично-педагогічного факультету. В класі Елеонори Павлівни панувала надзвичайна атмосфера невимушеності та простоти, що створило найкращі умови для розвитку професійних навиків. Навчалася з такими видатними диригентами як М. Кречко, Л. Венедиктов, С. Павлюченко, Є. Бобровников, В. Лисенко,

А. Захаров, В. Суржа, В. Мисько, В. Дженков. 1969 року працювала асистентом в класі професора О. Мінківського. Безцінний практичний досвід Елеонора Олексіївна отримала на посаді хормейстера хору хлопчиків Жовтневого палацу культури м. Києва. Тоді цей хор активно працював під керівництвом доцента кафедри хорового диригування О. Г. Раввінова з 1954 року. Його система навчання продовжила своє застосування та розвиток вже в перші роки роботи Е. Виноградової з хором хлопчиків «Дзвіночок».

Великий вплив на формування творчої особистості Елеонори Виноградової мав видатний український диригент Павло Муравський. Як згадувала Елеонора Олексіївна: «при першій зустрічі з хоровим мистецтвом Павла Івановича я пережила надзвичайно сильне враження – звук хору, інтонація, тембри – все було нове, сповнене дивовижної краси та природності» [2, 609]. Вона вважала його глибоко національним митцем, що озвучував хорову спадщину багатьох видатних українських композиторів.

Проте, найважливішою сферою діяльності була робота з дитячими колективами. Хор хлопчиків та юнаків «Дзвіночок», створений при Київському міському палаці піонерів та школярів ім. М. О. Островського в 1966 році, став одним із перших хорових колективів, до якого залучалися тисячі дітей упродовж свого існування. Згідно анкети хорової капели (1982) склад хорової родини складав 255 чоловік, з них 90 – основний. Колектив вперше озвучив хорові партитури Д. Бортнянського та М. Березовського. Такий репертуар, як Меса *соль мажор* Ф. Шуберта, «Stabat Mater» Дж. Перголези, фінальна «Аллилуйя» із «Месії» Г. Ф. Генделя у майстерному виконанні дитячих голосів викликав інтерес у вимогливої публіки. Його творчість підняла дитяче хорове виконавство до високого еталонного рівня. Колектив згодом став називатися хоровою капелою, отримав численні державні нагороди та звання лауреата міжнародного, всесоюзних та республіканських конкурсів. Був постійним учасником фестивалів художньої творчості, творчих зустрічей, зльотів хорів хлопчиків, прем'єрних мистецьких заходах. Найзнаковіші з них – концерт у м. Тарту (Естонія, 1974), участь у II Міжнародному фестивалі дитячих хорів у м. Братиславі (Чехословаччина, 1975), концерт у залі «Естонія» в м. Таллінн (1976), у філармонії м. Мінськ (1978), участь у злеті хорів хлопчиків у м. Києві (1979) та м. Ризі (Латвія, 1980), участь у фестивалі дитячої музичної творчості в м. Свердловську (Росія, 1982). Зарубіжні концертні зустрічі охопили

широку «географію» у період керівництва Елеонори Виноградової. Творчі зв'язки з композиторами А. Філіпенко, Д. Кабалевським, Р. Паулсом, диригентами С. Турчаком, І. Блажковим, О. Шароєвим, Г. Струве, У. Ярвелом, співаком Д. Гнатюком та з професійними колективами – капелою «Думка», чоловічою капелою Латвії, хором імені Г. Верьовки здійснили вагомий внесок в розвиток хорового виконавського мистецтва. «Організаторський досвід, методико-навчальний процес та мистецька практика «Дзвіночка» варті широкого наслідування», відзначив М. Кречко [4, 104].

Серед багатьох дитячих хорів, заснованих Елеонорою Виноградовою не можна не згадати хор «Любисток» при Київській державній консерваторії (нині Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського), який вона очолювала упродовж 1983-1986 років. Колектив став лауреатом (1 премія) Першого Всеукраїнського конкурсу хорових колективів ім. М. Д. Леонтовича (1989 рік). Співочі традиції в хорі «Любисток» продовжили талановиті хормейстери Т. Малицька та Н. Величко.

Не менш авторитетним був хор хлопчиків та юнаків Київської середньої спеціалізованої музичної школи-інтернату ім. М. В. Лисенка під орудою Е. Виноградової упродовж 1986-1997 років. Він гідно презентував українську виконавську хорову культуру на міжнародних фестивалях і конкурсах України та країнах Європи, таких як Франція, Голландія, Бельгія, Норвегія, Польща, Росія, Угорщина, Німеччина, Латвія, Литва, Іспанія, Швейцарія та ін.

В останні роки свого життя Елеонора Виноградова працювала з дитячим хором «Київський Кантус» при ДМШ № 5 ім. Л. Ревуцького (1997-2003). З таким вже досвідченим хоровим майстром хор швидко досягнув успіху. Гастролював до Латвії та Іспанії. Зарубіжна преса високо оцінила співочу культуру молодого колективу. У вересні 2000 року колектив отримав диплом Лауреата Гран-Прі на III Міжнародному конкурсі дитячих хорових колективів «Артеківські зорі» в Криму. У 2001 році – Гран-Прі на VII Міжнародному конкурсі дитячих хорів «Весняні дзвіночки» в м. Рівне та у 2002 році Гран-Прі на Всеукраїнському конкурсі дитячих хорових колективів «Весняні голоси» в м. Тисмениця. Репертуарний діапазон хору охоплював українську (М. Лисенко, К. Стеценко, М. Леонтович, В. Зубицький, В. Стеценко, Б. Фільц та ін..) та світову хорову музику (Г. Гендель, Л. Делібе,

Дж. Перголезі, В. А. Моцарт, Ф. Шуберт, Г. Форе, Ф. Пуленк та ін.).

Музично-громадська активність у культурному просторі диригента Е. Виноградової є яскравою рисою характеристики творчого портрета. Її небайдужість до загального художнього виконавського рівня дитячих хорових колективів мотивувало об'єднати митців задля покращення ситуації. В 60-70-ті роки ХХ ст. спостерігалась тенденція збільшення кількості позашкільних хорів. В ці колективи діти часто приходили без вокально-хорової підготовки і нерідко попадали до недосвідчених хормейстерів. Оскільки основною метою хорових колективів була підготовка програм до різних виступів, їхня кількість зазвичай перевищувала вікові норми. В репертуарі переважали хорові твори бадьорого настрою, що характеризувало так званий «піонерський» музичний напрям. Постало питання про голосову культуру підростаючого покоління, про унікальне значення дитячого голосу та художньо-естетичне виховання, зокрема музичне. Незважаючи на такі умови, Е. Виноградова намагалася утримати та удосконалити традиції дитячого вокалу. І не випадково на першому засіданні Всесоюзного клубу хормейстерів дитячих та юнацьких колективів «Тоніка», була виголошена тема «Виконавські можливості дитячих хорових колективів». Завдяки зусиллям Елеонори Олексіївни це об'єднання було створене у 1978 році при Київському відділенні Національної Всеукраїнської музичної спілки, яке вона очолювала до 2003 року.

На засіданнях клубу проводилися семінари, майстер-класи, проходили дискусії на різноманітні теми. Питання розвитку хорів хлопчиків, вивчення музичної грамоти і робота над інтонацією, організаційна та виховна робота в колективі, відкриті уроки видатних педагогів, активна співпраця з композиторами щодо написання відповідного репертуару для дитячих хорів, концертно-виконавська діяльність з метою збереження та розвитку співочих традицій України – це головні аспекти творчої діяльності клубу хормейстерів дитячих та юнацьких хорових колективів. Розроблялась стратегія розвитку хорового мистецтва, пов'язана з підготовкою кадрів, зацікавленням співаків та керівників хорового виконавства, залученням до участі у різних фестивалях і конкурсах. Важливою умовою цієї школи хорової майстерності та її успішного розвитку було сприйняття нових ідей, здатність знаходити і порушувати проблеми, критичність і сміливість, завзятість та наполегливість.

Але найцікавішим був практичний показ роботи з дитячими хорами з вельми широким репертуарним діапазоном: від перших кроків в світ музики до створення великих концертних програм. Рекордним за кількістю став зліт хорів хлопчиків у 1979 році, присвячений Міжнародному року дитини, де виступили кращі хорові колективи Києва, Сімферополя, Москви, Горького, Талліна. Важко переоцінити дружні зв'язки, що виникли під час спілкування між хормейстерами, адже за ними – спільні плани, обмін репертуаром, дружба колективів. Е. Виноградова була також членом ради дискусійного клубу хормейстерів і композиторів «Камертон» при Всесоюзній школі композиторів, активним учасником та членом журі численних Всеукраїнських конкурсів та фестивалів.

Видатна постать народний артист та академік О. Тимошенко як голова Київського осередку спілки під час свого виступу на Міжнародній весняній хоровій асамблеї наголосив, що «свято дитячого хорового співу, яке має таку промовисту назву «Тоніка» дійсно уособлює певну основу соціомузичного середовища, стабілізацію, збереження, спадкоємність і розвиток великого мистецтва – музика!».

У рамках мистецьких творчих заходів «Тоніки» звучало багато цікавої музики. Щоб долучити до досвіду роботи клубу найбільш широке коло художніх керівників хорових колективів, було вирішено найкраще з прослуханого періодично видавати. Нотні збірки, упорядковані Е. Виноградовою, склалися з творів як зарубіжних, так і українських композиторів (І. Шамо, Л. Дичко, В. Шаповаленко, Б. Алексєєнка, В. Філіпенка, Ж. Колодуб, Б. Фільц, М. Чембержі та ін.). Багато українських народних пісень, щедрівок такі, як «Павочка ходить», адаптовано для дитячого хору чоловіком Е. Виноградової, заслуженим артистом України В. Суржою. Сама ж Елеонора Олексіївна нерідко робила переклад та писала текст на твори зарубіжних композиторів, таких як Л. Россі. У результаті активної роботи творчого клубу виник цикл філармонійних концертів «Співають дитячі хори» та проводилися обмінні концерти між країнами задля популяризації національної культурної спадщини.

Як член спілки видавництва «Музична Україна», Е. Виноградова упорядкувала низку репертуарних збірок. Такі, як «Пісні про Батьківщину» (7 випусків), «Співає Дзвіночок» (1982), «Оперні хори» в перекладі для дитячого хору (1982), «Свято хору» (5 випусків), «Пісню ми здружені» (1982). Вони склалися з певної кількості хорових творів, що возвеличували адміністративну систему, бо

державним замовленням застосовувався принцип добору ідеологічно направлених творів та популярної музики, знайомої публіці, такої, що легко сприймається. Незважаючи на це, найвагоміша кількість творів являла певний професійний інтерес для художніх керівників дитячих хорових колективів та допомагали урізноманітнити і удосконалити їхній репертуар.

Важливу роль у структурі творчої особистості Е. О. Виноградової посіла її педагогічна діяльність на посаді викладача в НМАУ ім. П. І. Чайковського диригентсько-хорового факультету. Одна з її ознак викладання – це ретельний підхід і відповідальність у класі диригування. Технічний аспект підготовки, музично-теоретичний аспект, знання стилістики склали основу її педагогіки. Надзвичайна висока відповідальність в проведенні занять, пунктуальність. Вдало спрямовувала в творчості, щоб студенти думали про те, що роблять. Для консолідації свого класу проводились свята, застосовувалась велика систематична робота над технікою разом з глибоким проникненням сутності музичного твору, розширенням загального кругозору, принциповістю, розвитком самостійної думки. Здобуті знання були дороговказом для багатьох випускників в творчій диригентській та педагогічній професії. Е. Виноградова розвивала мислення диригента універсала, як теоретика, оркестрового і хорового. Виховала плеяду випускників, серед них знані диригенти Н. Селезньова (хор «Чернівці»), П. Струць (хор «Хрещатик»). Певний період вона читала курс «Методика роботи з дитячим хором».

П. Ковалик в дисертації «Хорове виконавство як феномен творчої взаємодії (з досвіду Київської хорової школи)» сформулював визначальні риси її педагогічної творчості: «формування активності, пошуковості, інтерпретаторської витонченості». Е. Виноградова завжди наголошувала своїм студентам про важливість такого навчального предмету, як хоровий клас. Вона порівнювала студентські хори консерваторій з «барометрами майбутньої хорової погоди в Україні. У своїй творчості вони охоплюють водночас минуле, нинішнє, прогноують майбутнє» [2, 613].

У широких мистецьких колах Елеонора Виноградова відома, насамперед, як талановитий, плідний диригент з яскравим та індивідуальним стилем. Проте її творча постать була багатогранною, завдяки невичерпній енергії та акторським здібностям. Зі спогадів учасників хоур «Дзвіночок» встановлено, що хлопчики брали участь у зйомках художнього фільму «Ні дня без

пригод» (1972) на кіностудії імені Олександра Довженка. Також їхні дзвінки голоси звучать у вокальному супроводі лялькового анімаційного фільму творчого об'єднання художньої мультиплікації студії Київнаукфільм «Курчатко в клітиночку» (1978). Запис здійснено двома мовами, російською та українською. Елеонора Олексіївна особисто виконувала пісенні композиції в кінокомедії «Королева бензоколонки» (1963) та в художньому фільмі «Казка про Хлопчиша-Кибальчиша» (1964).

Висновки. Елеонора Виноградова – провідний фахівець в Україні в галузі методики роботи з дитячим хором, ініціатор і організатор проведення в країні численних заходів з проблем дитячого хорового виконавства та естетичного виховання дітей. Упродовж трьох десятиліть самовіддано працювала в НМАУ, виховала декілька поколінь талановитих хормейстерів. Всі роки земного життя, до 2003 року, педагогічну працю успішно поєднувала з інтенсивною творчою та культурно-концертною діяльністю, створила свою Школу дитячого хорового співу. Її послідовники шанобливо згадують Виноградову як метра, вчителя та визначного митця, організатора і художнього керівника дитячих хорових колективів, які принесли світову славу дитячому хоровому мистецтву України.

А. Лашенко зазначив, що Е. Виноградова «власними титанічними виконавськими та організаційними зусиллями за короткий термін переорієнтувала практику дитячого хорового співу з піонерсько-пісенної площини у русло справжніх традицій вітчизняного хорового мистецтва, зокрема й духовної музики» [7, 83]. Її творча діяльність вплинула на культурну динаміку: зміни, що відбулися в українській хоровій культурі в результаті її самоорганізації, а також взаємодії з іншими культурами.

Перспектива подальшого розвитку теми пов'язана з поглибленим дослідженням багатогранної творчої особистості Е. Виноградової, розумінням її творчості, визначенням історичного місця, що б засвідчило важливість особистого внеску у розвиток української хорової культури.

Література

1. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції. Київ: Редакція журналу "Український світ", 2002. 440 с.
2. Бенч О. Павло Муравський. Феномен одного життя. Дніпро, 2002. 664 с.
3. Бенч О. Хорове мистецтво Елеонори Виноградової. До 70-ліття від народження.

Український форум. Тижневик світового українства. 2001. № 39-40. 6 с.

4. Виноградова Е. Співає "Дзвіночок". Елеонора Виноградова. Київ: Музична Україна, 1982. 104 с.

5. Долинська Л. Дитячий хор як виконавський феномен в жанровій системі музичного мистецтва. дис. Одеса. 2018. 204 с.

6. Смелянова Т. В. Біографізм як засіб інтерпретації творчої індивідуальності: Макс Дессуар. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : Міленіум, 2011. № 1. С. 24–28.

7. Лашченко, А. П., 2007. З історії київської хорової школи. Київ: Музична Україна. 198 с.

8. Ковалик П. А. Хорове виконавство як феномен творчої взаємодії (з досвіду Київської хорової школи) : автореф. дис. канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 Музичне мистецтво/ Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2002. 18 с.

9. Коменда О. І. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі: дис. докт. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – музичне мистецтво (культура і мистецтво) / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. 519 с.

10. Кречко Н. М. Хорова культура України 60–80-х рр. ХХ ст. Репертуар. Концертна діяльність. Вплив на сучасність. Література та культура Полісся. Серія : Історичні науки. 2015. Вип. 79. С. 274-280.

11. Ороновська Л. Динаміка дитячого хорового руху в контексті культурно-мистецького життя України II половини ХХ століття. Молодь і ринок. 2012. – №10. – С. 76–81.

12. Попович О. В. Біографія як феномен та об'єкт культури. Гуманітарний часопис. 2011. №2. С. 96–103

13. Сікорська І. Творчий внесок у скарбницю української науки і культури. Нар. творчість та етнографія. 2001. № 4. С. 41-43.

14. Фільц Б. Українсько-латвійські музичні зв'язки як вияв інтеграційних процесів у європейському культурному просторі. Збірник наукових статей. Мистецтвознавство. Культурологія. Гол. ред. Г. Скрипник; НАНУ; ІМФЕ ім. М. Т.Рильського. Київ. 2008. С. 238-246

15. Шемчук В. Внесок Е. П. Скрипчинської у методичну та педагогічну справу українського хорового мистецтва, зокрема Київської хорової школи. Київське музикознавство. 2014. Вип. 49. с. 227 – 236.

16. Українська музична енциклопедія. Скрипник Г., Калениченко А., Степанченко Г. Національна академія наук України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2006. С.353

17. Буклет «50Дзвіночок» http://dzvinochok.kiev.ua/files/booklet_dzvinochok.pdf (дата звернення: 01.07.2021)

3. Bench, O. (2001). Choral art of Eleonora Vinogradova. Until the 70th anniversary of his birth. Ukrainyski forum. Tyzhnevuk svitovoho ukrainstva. № 39-40. p. 6 [in Ukrainian].

4. Vynohradova, E. (1982). "Dzvinochok" sings. Kyiv: Musical Ukraine, p. 104 [in Ukrainian].

5. Dolynska, L. (2018). Children's choir as a performing phenomenon in the genre system of musical art. Dysertatsiia. Odesa. p. 204 [in Ukrainian].

6. Yemelianova, T. V. (2011). Biography as a means of interpreting creative individuality: Max Dessuard. Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv: Milenium, № 1. p. 24–28 [in Ukrainian].

7. Lashchenko, A. P. (2007). From the history of the Kyiv choral school. Kyiv: Muzychna Ukraina. p. 198 [in Ukrainian].

8. Kovalyk, P. A. (2002). Choral performance as a phenomenon of creative interaction (from the experience of the Kyiv Choral School): avtoref. dys. kand. mystetstvovnavstva: spets. 17.00.03 Musical Art. P.I.Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine. p.18 [in Ukrainian].

9. Komenda, O. I., (2020). Universal creative personality in Ukrainian musical culture. Doctor of Art History. Thesis. P.I. Tchaikovsky National Academy of Music of Ukraine. p.519. [in Ukrainian].

10. Krechko, N. M. (2015). Choral culture of Ukraine in the 60-80's of the XX century. Repertoire. Concert activity. Influence on the present. Literatura ta kultura Polissia. Seriiia : Istorychni nauky. Vyp. 79. p. 274-280 [in Ukrainian].

11. Oronovska, L. (2012). Dynamics of children's choral movement in the context of cultural and artistic life of Ukraine in the second half of the twentieth century. Molod i rynek. №10. p. 76–81 [in Ukrainian].

12. Popovych, O. V. (2011). Biography as a phenomenon and an object of culture. Humanitarnyi chasopys №2. p. 96–103 [in Ukrainian].

13. Sikorsjka, I. (2001). Creative contribution to the treasury of Ukrainian science and culture. Nar. creativity and ethnography, 4 41-43 [in Ukrainian].

14. Filjc B. Ukrainian-Latvian musical ties as a manifestation of integration processes in the European cultural space. Collection of scientific articles. Art history. Culturology. Gh. Skrypnyk (Ed.). NANU; IMFE im.. M. T.Ryljsjkogho. Kyiv, 238-246 [in Ukrainian].

15. Shemchuk, V. Vnesok E. P. (2014). Skrypchynska's contribution to the methodological and pedagogical work of Ukrainian choral art, in particular the Kyiv choral school. Kyivske muzykoznavstvo. Vyp. 49. p. 227 – 236 [in Ukrainian].

16. Skrypnyk, H., Kalenychenko, A., Stepanchenko, H. (2006). Ukrainian music encyclopedia. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut mystetstvovnavstva, folklorystyky ta etnolohii im.. M. T. Rylskoho. Kyiv. p.353 [in Ukrainian].

17. Buklet «50Dzvinochok» http://dzvinochok.kiev.ua/files/booklet_dzvinochok.pdf (accessed 01.07.2021)

References

1. Bench-Shokalo, O. (2002). Ukrainian choral singing: Actualization of customary tradition. Kyiv. Ukrainyski svit. p. 440 [in Ukrainian].

2. Bench, O. (2002). Pavlo Muravsky. The phenomenon of one life. Dnipro. p. 664 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 19.03.2021
Отримано після доопрацювання 07.04.2021
Прийнято до друку 13.04.2021*